

Les virtuts ecològiques per a la nostra conversió

Josep Maria Mallarach

Per tal d'examinar les virtuts que són necessàries per a la conversió ecològica, és escaient clarificar, en primer lloc, el context, és dir, el caràcter de la crisi ecològica i la nostra responsabilitat, per tal d'examinar la mentalitat que l'ha fet possible, a mida que el paradigma materialista i tecnocràtic s'han anat imposant en la nostra societat. Això permetrà comprendre perquè resulta tan difícil d'assumir, a la pràctica, la conversió ecològica, i així podrem glossar les virtuts que són necessàries per vèncer els obstacles que s'hi oposen. Amb paraules de l'encíclica *Laudato si'* (LS) "*viure la vocació d'ésser protectors de l'obra de Déu és part essencial d'una existència virtuosa, no consisteix en quelcom opcional ni en un aspecte secundari de l'experiència cristiana*" (§ 217) i "*només a partir del conreu de sòlides virtuts és possible la donació de si en un compromís ecològic*" (§ 211).

La crisi ecològica global i la nostra responsabilitat

La Carta Encíclica *Laudato Si'* és la resposta de més entitat i profunditat que s'ha donat a la crisi sistèmica global, des del Magisteri de la religió que més fidels té avui dia al món. L'encíclica assumeix el consens científic que existeix sobre el diagnòstic i el pronòstic de la crisi, que son compartits per la majoria d'organitzacions ecologistes i conservacionistes contemporànies, que, a molts països del món, estan cada vegada més ben disposades a col·laborar amb les organitzacions religioses. El primer capítol ofereix una síntesi clara i entenedora, amb un llenguatge qualitatiu que evita curosament donar cap xifra. Per aquest motiu, crec que pot ser útil aportar-ne algunes, procedents de les fonts més solvents de que disposem¹.

En els vint anys llargs transcorreguts des de la primera Cimera de la Terra, celebrada a Rio de Janeiro el 1992, el coneixement de les tendències globals ha anat millorant molt, cosa que ha permès afinar els diagnòstics de què es disposava aleshores. Les dues avaluacions globals més importants impulsades per l'ONU han estat l'Avaluació dels ecosistemes del mil·lenni, completada el 2005, i la del Seguiment dels canvis ocorreguts entre Rio i Rio+20 (1992 i 2012) han confirmat que la situació és més greu de la que es pensava, i en podem remarcar els següents indicadors³:

- Entre 1992-2012, la població mundial va créixer un 26 % i ara ja supera els 7 miliards de persones. Ensem, la proporció de població urbana va augmentar un 45% i ara ja supera -per primera vegada a la història- la meitat de la humanitat, alhora que els habitants de barraques suburbials augmentaven fins superar els 830 milions de persones.
- Aquest augment de població, unit a l'augment de consum en una part de la humanitat explica que, en aquests vint anys, l'extracció de materials de construcció augmentés un 80% i l'extracció de minerals industrials ho fes un 60%. Alhora, el consum global de carn augmentava un 26%, i el de peix un 32%. Això ha dut a l'exhauriment del 13% de les pesqueres oceàniques i la sobreexplotació d'un 33% més.
- L'erosió dels sòls del món va augmentat un 5%; la superfície dels deserts creixia un 1% cada any (acumulatiu), i les tempestes de sorra i de pols augmentaven un 10%, motius pels quals la proporció de la superfície terrestre considerada vulnerable va augmentar quasi el 50% en només vint anys.
- L'emissió global de gasos d'efecte hivernacle va créixer un 36% mentre que l'anhidrid carbònic ho feia un 9 %. A resultes d'això, la temperatura mitjana global va augmentar

¹ El que segueix prové d'un article de l'autor: La crisi ecològica global, l'educació ambiental i l'anhel de reconnectar espiritualment amb la Natura. *Qüestions de Vida Cristiana*, núm. 252, pag. 147-162.

² UNEP (2003) *The Millennium Ecosystem Assessment*. <http://millenniumassessment.org/en/index.html>

³ UNEP(2012): *Keeping track of our changing environment. From Rio to Rio+20 (1992-2012)*.

quasi mig grau centígrad, amb un rang que va des de 0,1^o a fins a 3,2^o C (segons la latitud), i els 10 anys més calents mesurats, han estat tots ells posteriors a 1998.

- Els casquets polars van reduir més d'un terç la superfície del màxim anual de gel, el nivell dels mars va pujar uns 5 cm i l'acidesa de l'aigua oceànica va augmentar 0,05 pH, cosa que crea una greu amenaça per a la supervivència de molts d'ecosistemes, especialment els coral·lins i totes poblacions que s'hi vinculen.
- Des de 1992, la superfície mundial de boscos s'ha reduït en 300 milions d'hectàrees i es segueixen destruint grans extensions dels boscos tropicals, que són els que tenen més diversitat d'espècies del món.
- L'Índex Planeta Viu (que mesura la biodiversitat global a partir de 2500 espècies vertebrades indicadores) va decaure un 12 % i s'estima que entre 20.000-300.000 espècies van ser exterminades cada any.
- A escala global es considera que es troben en perill o amenaçats d'extinció el 34 % de les espècies de peixos; el 40 % dels amfibis; el 20 % dels rèptils; el 25 % dels mamífers i el 10 % dels ocells. Si aquestes tendències segueixen, a finals d'aquest segle s'estima que s'hauran exterminat la meitat de totes les espècies del Planeta.

Quins impactes pot tenir aquest immens holocaust unit al canvi climàtic i tots els altres impactes indicats abans en el funcionament dels grans processos ecològics que autoregulen la nostra "casa comú" i la fan habitable? Ningú no ho sap, però de segur que gravíssims.

En resum, en termes absoluts i a escala global, entre les Cimeres de la Terra de 1992 i de 2012 s'han mesurat augments globals de fam i de misèria, de genocidis, migracions i refugiats (per causa de guerres, fam, opressió política o canvis climàtics), de pèrdua biodiversitat, de desertització, de desigualtats en la distribució dels béns materials -entre països i dins de la majoria de països- que han fet augmentar la polarització, les tensions, la fragilitat i la vulnerabilitat globals. Per tant globalment, hem seguit en la direcció que, amb paraules l'Avís dels científics a la Humanitat de 1992⁴ ens mena cap un planeta que pot esdevenir "incapaç de sostenir vida en la forma que avui coneixem".

L'Encíclica LA ho diu clarament: "*Les prediccions catastròfiques ja no poden ser mirades amb menyspreu i ironia (...) El ritme de consum, de malversació i d'alteració del medi ambient ha superat les possibilitats del planeta, de manera que l'estil de vida actual, pel fet de ser insostenible, només pot acabar en catàstrofes*" (§ 161). "*No pensem només en la possibilitat de terribles fenòmens climàtics o en grans desastres naturals, sinó també en catàstrofes derivades de crisis socials, perquè l'obsessió per un estil de vida consumista, sobretot quan només uns pocs el poden tenir, només podrà provocar violència i destrucció recíproca*" (§ 204). "*Hem d'escoltar el clam de la Terra i el clam dels pobres*" (§ 50)

Quina responsabilitat hi tenim nosaltres? Més gran de la que la majoria pensa, pel simple fet que Catalunya és un país ric, que forma part del 18% de la humanitat que consumeix un 80% dels recursos naturals de la Terra. Com es pot saber si un país és sostenible, ecològicament? Un dels indicadors més útils i sintètics és l'anomenat "petjada ecològica", que mesura la superfície de terra i de mar productiva que cal per produir els recursos que consumeix un país, i li suma la superfície necessària per absorbir les emissions i els residus que genera, per finalment dividir-ho entre el nombre d'habitants. Quan al 2003 es va calcular per primera vegada, oficialment, la petjada ecològica de Catalunya era de 3,9 ha/habitant, de manera que ja equivalia a 7,7 vegades tota la superfície de Catalunya. Des d'aleshores no s'ha tornat a calcular més, malgrat que diversos governs s'havien compromès a fer-ho cada any i a donar-ne comptes públicament. És a dir, el deute ecològic que Catalunya té envers els països dels quals importem la majoria dels recursos –començant per l'energia- i exportem residus –com ara informàtics- equival a uns set vegades la superfície de Catalunya.

⁴ Signat per 1700 científics de primera fila, entre els quals quasi tots els premis Nobel de ciències que vivien l'any 1992. <http://www.ucsusa.org/about/1992-world-scientists.html#.VaFR3rVGQg0>. *Warning to humanity*. Traducció catalana: www.celfosc.org/cat/avis.html

Què vol dir que Catalunya tingui una petjada ecològica tan desproporcionadament gran? Doncs que el model socioeconòmic actual és profundament insostenible, que consumim molt més del que ens pertoca, i que tenim un enorme deute ecològic –molt superior i més greu que el deute econòmic.

Les causes ideològiques: reduccionisme materialista i paradigma tecnocràtic

L'envergadura i la complexitat dels reptes ambientals globals és tan gran que ens pot fer perdre de vista que són l'efecte acumulatiu d'una enorme quantitat d'accions i activitats humanes al llarg dels anys. Com que moltes d'aquestes activitats són inconscients, ignorants i irresponsables, per fer-hi front no ens podem limitar a reaccionar-hi de tant en tant, sinó que hem mirat d'entendre'n les causes profundes, per anar a l'arrel i donar-hi respostes amb més coherents, amb més sentit i més efectives.

Una crisi sistèmica de magnitud planetària ha de tenir, necessàriament, causes múltiples i de gran entitat, que es poden abordar des de múltiples perspectives: científica, filosòfica, econòmica, social, i també religiosa i espiritual. Per això, han estat nombrosos els científics, ecòlegs, economistes, sociòlegs, filòsofs i teòlegs que n'han dilucidat les raons, cadascú aproximant-s'hi des del seu àmbit. Tots coincideixen que les arrels de la crisi ecològica global són molt fondes, ja que configuren la base de la visió moderna del món que ha engendrat la crisi. La realitat global és interdependent, però tots els qui considerem que existeix una jerarquia ontològica, de nivells de realitat, a la qual correspon una jerarquia de valors, convindrem que les causes més determinants es troben a nivell espiritual i tenen relació amb la pèrdua del sentit del sagrat i del valor espiritual de la natura.

Per entre la gestació de la crisi global, escau recordar que l'origen geogràfic d'aquesta crisi mostra una estreta correlació amb la industrialització i que, per tant, el seu origen és indiscutiblement europeu. De fet, el canvi ideològic sorgeix a l'Europa central i nordoccidental; és dir, en països tradicionalment cristians, on l'antropocentrisme humanista del Renaixement i l'impacte del positivisme ja havien afeblit la dimensió còsmica de la religió, per dir-ho així, fins el punt que es va produir una gradual dessacralització de l'univers, i més concretament de la Terra, que es presentava, per primera vegada, als ulls de la societat, buida de presències celestials, sense significació religiosa o espiritual. Aquesta nova visió de la natura -pròpiament materialista- va crear la mentalitat que feu possible el desenvolupament de dues revolucions estretament lligades: la revolució científica i la industrial, a partir dels segles disset i divuit⁵. Van ser justament les dinàmiques impulsades per aquestes revolucions, les que van desencadenar, primer a Europa, seguidament a les seves colònies i, finalment, al llarg del segle vint, arreu del Planeta, el conjunt de processos exponencials, d'abast planetari, l'efecte sinèrgic dels quals ha desencadenat la crisi global en la qual ens trobem immersos. Per tant, els desencadenants de les tendències destructives d'abast planetari es troben lligats a l'expansió d'una nova fe, que idolatra el progrés material i que fomenta desigs materials continus, una fe que va portar a negar l'existència de les dimensions superiors de la Realitat, i desenvolupar una confiança cega en les possibilitats de la tècnica. Els seus fruits mostren que l'error de la fe materialista i tecnocràtica: l'amenaça a l'estabilitat i la vida planetària causada per uns danys severs i irreversibles a la litosfera, la biosfera, la hidrosfera i l'atmosfera, a una escala global i a un ritme sense precedents coneguts. I en les societats dels països més enriquits, una epidèmia de malalties psicològiques i anímiques, vinculades a la pèrdua de sentit de la vida. LS critica profundament la "*globalització del paradigma tecnocràtic*" i el "*mite del progrés*" que hi està estretament lligat⁶.

La contribució que les religions ha tingut en les causes de la crisi ambiental global ha estat objecte de nombroses anàlisis. Algunes de les crítiques al paper que la tradició judeocristiana ha tingut en la crisi ambiental global, basades en aquell conegut verset de Gènesis 1, han estat

⁵ Vegeu l'anàlisi de Huston Smith (1967) *Forgotten Truth. The Common Vision of the World's Religions*. Harper, San Francisco.

⁶ Jordi Pigem ha elaborat un lúcid comentari d'aquesta crítica a *Àngels i robots. La interioritat humana en la societat hipertecnològica, a la llum de Guardini, Panikkar i l'encíclica Laudato si'*, Premi d'assaig de la Fundació Joan Maragall 2016, pendent de publicació.

rebatudes de manera pertinent, i no cal recordar-les ací. Tanmateix, el cas és que, des de la revolució industrial fins fa pocs anys, les principals esglésies cristianes no han tingut un paper gaire crític respecte aquesta crisi, que la manca de coherència ha estat general, i que, per tant, hi ha retrets que tenen fonament, com reconeix la mateixa LS.

Això no obstant, cal recordar ací el valor de les esglésies cristianes orientals que han preservat una teologia de la creació més viva i íntegra, i el fet que algunes esglésies cristianes – minoritàries, certament- han sabut mantenir fins avui l'estil de vida frugal i harmònic amb la natura: des de la mil·lenària església etiòpica, arrelada en una de les parts més pobres d'Àfrica, fins a les esglésies anabaptistes arrelades al mig dels EUA. I dins d' Europa mateix, moltes comunitats monàstiques contemplatives han donat testimoni, al llarg de la seva dilatada història, d'una vida sòbria, en harmonia amb la Creació, motiu pel qual la majoria dels territoris monàstics han conservat una integritat, bellesa i diversitat admirables, que ha fet que fossin considerats com referents inspiradors de la sostenibilitat ecològica⁷.

De l'ecologia integral a la conversió ecològica

Els reptes per redreçar les tendències insostenibles ens interpel·len a tots. Des de fa uns vint anys s'han multiplicat les reaccions i els posicionaments de les organitzacions socials, acadèmiques, polítiques i també les religioses. Els líders científics demanen un "*canvi radical de valors*"⁸; els líders polítics ens parlen de "*canvis radicals en al manera que la natura és tractada a tots nivells de decisió*"⁹; els filòsofs coincideixen amb els anteriors, però afegeixen que és indispensable un "*canvi de consciència*"¹⁰ que "*fomenti la reverència per la vida*"¹¹; mentre que els líders religiosos cristians insten a un "*canvi interior del cor, que porti a un canvi d'estil de vida i a un canvi dels patrons insostenibles de consum i de producció*"¹², o, amb les paraules de LS, un "*canvi fonamental*" que porti "*una conversió ecològica*"¹³ que sigui capaç de "*redefinir el progrés*" (§ 194).

La crítica que LS fa als valors del statu quo és amplia i profunda. Critica el consumisme i la «concepció màgica del mercat» (§ 190) que destrueix el bé comú de la societat i l'equilibri ecològic, fins el punt que: «*qualsevol cosa que sigui fràgil, com el medi ambient, queda indefensa davant els interessos del mercat divinitzat, convertits en regla absoluta*» (§ 56). També critica el "paradigma eficientista de la tecnocràcia" (§ 189) i sobretot, i d'una manera molt pertinent, el paradigma tecnocràtic (§ 101, 108, 109, 111, 112, 122).

De fet, tant Joan Pau II com Benet XVI ja havien demanat una "conversió ecològica global", però va despertar un interès escàs, fins i tot dins de la pròpia església catòlica, amb poques excepcions¹⁴. LS dedica el capítol 5 a la conversió ecològica i li confereix un paper central, car la vincula directament a l'esperança de que es poden revertir les tendències insostenibles globals. Per això, LS no estalvia explicacions ni exemples del que significa la conversió ecològica a escala internacional nacional, empresarial, comunitària, familiar o personal.

La conversió ecològica que postula LS s'ha d'entendre en relació amb un altre concepte clau de l'encíclica, el de l'ecologia integral, un concepte que té dimensions socials, econòmiques i polítiques, a més d'ambientals. "*Una ecologia integral requereix obertura envers categories que transcendeixen el llenguatge de les matemàtiques o de la biologia, i ens connecten amb*

⁷ Mallarach, J-M; Corcó, J i Papayannis, T. (2015). Christian monastic communities living in harmony with the environment: an overview of positive trends and best practices. *Studia Monastica*, 56, Fasc. 2: 353-392. Abadia de Montserrat (Barcelona).

⁸ Com ara l'*Avis a la Humanitat* [Warning to Humanity] promogut per la Union of Concerned Scientists el 1992.

⁹ Millennium Ecosystem Assessment Board (2005) *Living Beyond Our Means: Natural Assets and Human Well-being*. UNEP.

¹⁰ J. Pígem (2011) *Entendre la natura. Fonaments d'una cultura de la sostenibilitat*. Papers de Sostenibilitat, 17. Consell Assessor per el Desenvolupament Sostenible. Generalitat de Catalunya

¹¹ Albert Schweitzer, per exemple, postula que la "reverència per la vida" és el principi fonamental de la moralitat. *Out of My Life and Thought: An Autobiography*. Johns Hopkins University Press; p154.

¹² Declaració conjunta de Joan Pau II i el Patriarca Ecumènic Bartomeu – Roma i Venècia, 2002.

¹³ En diversos textos de Joan Pau II i Benet XVI.

¹⁴ Una d'elles són les propostes que Carlos de Prada va presentar en el VIII Congreso Católicos y Vida Pública (17-19-11-2006) amb el títol de "Cristianismo y Ecología. Ideas y propuestas".

l'essència del que és humà (§ 11). Un corol·lari cabdal del concepte d'ecologia integral és que la justícia social i ambiental són indestriables; «atès que tot està íntimament relacionat i que els problemes actuals demanen una mirada que tingui en compte tots els factors de la crisi mundial, proposo que ens aturem ara a pensar en els diferents aspectes d'una ecologia integral, que incorpori clarament les dimensions humanes i socials» (§ 137).

Es clar, doncs, l'abast del que cal canviar. Cal començar pels valors erronis que han fonamentat un tipus de "progrés" o de 'visió del món' que ara s'esfondra. Els interrogants sorgeixen a l'hora de valorar quina és la millor manera d'impulsar uns canvis tan profunds, que haurien de permetre reformar tota una civilització. Novament no hi ha una sola resposta vàlida. Si s'accepten les propostes de la LS, tots els qui ens sentim interpel·lats hauríem de preguntar-nos què més podem fer, per assumir la part de responsabilitat que ens pertoca. La Declaració conjunta que Joan Pau II i el Patriarca Bartomeu I varen fer el 2002, ho resumia amb una gran claredat: *"El problema no és simplement econòmic o tecnològic, és moral i espiritual. Una solució de tipus econòmic i tecnològic només podrà ser trobada si emprenem, de la forma més radical, un canvi interior del cor, que porti a un canvi d'estil de vida i a un canvi dels patrons insostenibles de consum i de producció"*¹⁵

Amb lucidesa didàctica, LS també identifica els obstacles que cal superar per impulsar la conversió ecològica, per fer possible el canvi d'estil de vida i de patrons insostenibles de consum i producció, i els resumeix en cinc: 1) la negació del problema, 2) la resignació còmoda, 3). l'acceptació del mite del progrés, 4) la fe cega en les solucions tècniques i 5). l'evasió. Més endavant veurem quines són les virtuts indispensables per fer front a aquests cinc obstacles.

En una societat on el paradigma materialista i tecnocràtic ha esdevingut quasi hegemònic, no resulta gens fàcil viure contracorrent. Per això, LS fa una crida al 'canvi interior', i subratlla, entre altres coses, la necessitat de dedicar temps a 'contemplar la natura' i 'sentir-nos-hi units'; i dóna exemples ben concrets: *"L'alliberament del paradigma tecnocràtic regnant es produeix de fet en algunes ocasions. Per exemple, quan comunitats de petits productors opten per sistemes de producció menys contaminants, sostenint un model de vida, de goig i de convivència no consumista"* (§ 112).

Ara cal, doncs, superar els plantejaments superficials que havien volgut reduir la creació, la natura a la seva dimensió material, tangible i mesurable, i recuperar una visió més completa, integral, basada en la tradició sacramental, i fer-ho amb un llenguatge que apel·li als valors intrínsecs que encara segueixen vius dins de la nostra societat, malgrat les aparences en contra. En definitiva, hem de parlar de virtuts ecològiques.

Virtuts ecològiques

Si la natura ens dóna senyals continuades de que l'estem maltractant, que li estem amenaçant la salut i la capacitat de sostenir la vida, és clar que la nostra relació amb ella no és virtuosa, que no hem sabut veure les coses com realment són. Per això, com en qualsevol altre àmbit, la conversió demana un examen de consciència, i LS, demana: *"examinar les nostres vides i reconèixer de quina manera ofenem la creació de Déu amb les nostres accions i la nostra incapacitat d'actuar"* (§ 218). És important remarcar que s'assenyalen tant les accions com les omissions, i que LS subratlla tant la dimensió individual com la comunitària de la conversió ecològica, entenent la dimensió comunitària en el sentit més ample: famílies, comunitats, organitzacions, països, etc., i que remarca que això demana un esforç de conscienciació (§ 214).

LS parteix de que *"L'espiritualitat cristiana proposa una manera alternativa d'entendre la qualitat de vida i estimula un estil de vida profètic i contemplatiu.."* (§ 222). Una espiritualitat que demana una "cura generosa i plena de tendresa" envers la creació, cosa que no sols exigeix creativitat i entusiasme, sinó també sacrifici" (§ 220), fins el punt *"d'atrevir-nos a convertir en sofriment personal el que està passant al món, i reconèixer així allò que cadascú pot aportar"*

¹⁵ Joan Pau II & Patriarca Ecumènic Bartomeu I. *Common declaration on environmental ethics: common declaration of John Paul II and the ecumenical Patriarch his Holiness Bartholomew I*. Roma i Venècia , 10 Juny de 2002.

(§19). "La conversió ecològica porta al creient a desenvolupar la seva creativitat i el seu entusiasme, per resoldre els drames del món, oferint-se a Déu « com un sacrifici viu, sant i agradable » (...) que l'imposa una greu responsabilitat que sorgeix de la seva fe" (§ 220).

Quines virtuts són necessàries, doncs, per vèncer els quatre obstacles a la conversió ecològica? Contra la negació del problema, proposa la presa de consciència, la conscienciació. Contra la resignació còmoda, proposa una actitud compromesa, combativa, la de combatre el consumisme i el malbaratament, en la mida que cadascú pugui; proposa una austeritat que adjectiva de responsable i feliç alhora (§ 214) que es basa en la caritat (§ 231). Contra l'acceptació del mite del progrés, i la fe cega en les solucions tècniques, proposa la humilitat, l'educació ambiental, la serena harmonia amb la creació, fer-nos conscients, i responsables, dels impactes que causem indirectament o directa. La afirma que "l'educació ambiental ha d'incloure una crítica als mites de la modernitat (individualisme, progrés indefinit, competitivitat, mercat sense regles) i també ajudar a recuperar els diferents nivells de l'equilibri ecològic: intern amb un mateix, solidari amb altri, natural amb tots els éssers vius, espiritual amb Déu" (§ 216). Contra l'evasió, proposa la contemplació de la creació, recuperar la mirada contemplativa i agraïda per tots els dons, la serena atenció, l'estar present (§225), i diu que "l'educació ambiental ens hauria de disposar a fer aquest salt vers el Misteri, des d'on una ètica ecològica adquireix el seu sentit més pregon" (§ 210).

Encara que l'Encíclica no l'esmenti, crec que és pertinent recordar que en la doctrina cristiana de les quatre virtuts cardinals hi ha "un ensenyament meravellosament subtil i realista (...) que és del tot rellevant"¹⁶. Seguint la reflexió de E. Schumacher (un dels economistes més lúcids del segle passat) hem de constatar que la virtut de la templança -és a dir, l'autocontrol, la disciplina i la moderació- és segurament la més absent en les societats obsedides pel progrés material i que la destemplança consumista porta a l'angoixa, el desfici, la desesperança, la brutalitat i lletjor. Ara bé, l'autocontrol per si mateix és neutre, podria estar al servei de qualsevol objectiu, lloable o blasmable. Per això, en l'ensenyança cristiana, és la quarta de les virtuts cardinals, mentre que la prudència, que és la primera, es considera la 'genitrix virtum', el motlle i la mare de la resta de virtuts, perquè sense prudència, ni la templança ni la fortalesa, ni la justícia ni la templança no serien possibles, ni serien, segurament, virtuts. De vegades, però, es malentén el que és la prudència; que lluny de ser una actitud mental calculadora, gasiva, neutral i estreta, és "un reconeixement magnànim i clar de la realitat (...) i això sí que és realment un objectiu moral, perquè requereix silenciar tots els interessos personals". La doctrina cristiana sobre la prudència ha influït les polítiques i estratègies de sostenibilitat internacionals, que sempre han considerat el 'principi de precaució' el primer dels principis de sostenibilitat¹⁷. Perquè és sabut que res no encega ni destrueix la prudència tan efectivament com l'ambició, la cobdícia o l'enveja.

I ací, escau recordar, encara, alguna de les aportacions del Patriarca Bartomeu, el líder cristià contemporani que LC cita més extensament (§ 8 i 9) quan considera, en una encíclica de 2002, que les quatre claus més significatives per fer front a la crisi ecològica són: el discerniment, el coneixement, l'amor i el sacrifici; o quan remarca, en una altra encíclica, la importància que té el dejuni i l'abstinència en aquest context, recordant que els cristians ortodoxos s'abstenen de productes carnis i làctics la meitat dels dies de l'any, o quan subratlla que el més important és "donar testimoni amb fets" cosa que ell mateix ha fet a bastament, des del dia que va accedir al patriarcat¹⁸.

Per cloure aquesta reflexió, podríem dir que totes les virtuts necessàries per assumir plenament la conversió ecològica provenen, en el fons, del segon manament més gran: "estimar els altres com a tu mateix" (Mt, 22, 37; Mc 12,30; Lc 10,27), si considerem que els altres -el nostre

¹⁶ E.F. Schumacher a l'article: *A message from the Universe*, inclòs en el llibre *This I believe and other essays*, Ed Resurgence, 1997.

¹⁸ John Chryssavgis, editor (2003) *Cosmic Grace, Humble Prayer: The Ecological Vision of the Green Patriarch Bartholomew*.

proïisme- s'estén, més enllà de la humanitat, a la resta d'éssers vivents, que van ser creats molt bons i bells, igual que nosaltres.

És veritat que ni la situació ecològica global ni les tendències socials i materials que ens envolten no permeten ser optimistes. Però l'esperança té arrels més pregones. La consciència de les causes que ens han dut a la crisi sistèmica actual creix i es difon arreu, alhora que el miratge de les solucions tècniques s'esvaeix, malgrat els esforços que el pensament tecnocràtic fa per imposar-se arreu. Entre els signes d'esperança es compta el fet de la munió d'organitzacions i de moviments que preconitzen una reconexió profunda amb la natura, especialment en els països més secularitzats, amb propostes fetes des del respecte, el silenci, la serenitat, orientades a recuperar una relació sana, amorosa i contemplativa amb la creació, integrant pràctiques de meditació, de contemplació i d'oració. En paral·lel, es multipliquen les iniciatives que demostren que un canvi radical de l'estil de vida, més ètic, frugal, autosuficient, tranquil i saludable, fa la vida més harmònica i feliç: com són els moviments veïnals de transició, les cooperatives de productors i consumidors d'aliments ecològics, etc.

També és esperançador constatar que en les grans organitzacions internacionals dedicades a la conservació de la natura creix l'interès per l'espiritualitat, per "preservar la santedat de la vida" en paraules de Klaus Töpfer, director executiu del Programa de l'ONU pel Medi Ambient¹⁹. També podríem assenyalar la revalorització d'antics espais naturals sants o sagrats, que veiem fins i tot en països més secularitzats, el ressorgiment o la revitalització de nombrosos pelegrinatges, la proliferació d'ofertes de cursos o estades de meditació i contemplació en espais naturals; la restauració o creació d'eremitoris –permanents o temporals- dins d'espais naturals protegits; i en els àmbits urbans, la creació de jardins contemplatius, que facilitin o predisposin a la interiorització i el recolliment, seguint la tradició dels jardins claustrals.

El testimoni d'aquelles persones, comunitats o organitzacions que han encarnat fins a les darreres conseqüències, a voltes fins el martiri, les virtuts ecològiques, per defensar la integritat de la nostra llar de tots, és motiu d'esperança i ens interpel·la a tots. A les parròquies, els seminaris, els centres docents, els hospitals i les residències d'ancians, les llars, els llocs de treball o d'esplai, tots tenim una part de responsabilitat, petita o gran, que hauríem d'assumir. Perquè si com a creients considerem il·lusa la pretensió d'un ecologisme agnòstic que voldria estar en pau amb la Terra ignorant el Cel, seria igualment irrealista creure que podrem estar en pau amb el Cel si ens despreocupem dels impactes negatius que el nostre estil de vida té a la Terra. Per això LS ens convida a "ampliar el que entenem per pau" (§ 225) a fi d'abastar la pau amb la creació, especialment amb els seus éssers més febles, desvalguts i amenaçats.

El Papa Francesc recorda que "*totes les comunitats cristianes tenen un rol important a complir en aquesta educació. Espero també que als nostres seminaris i cases religioses de formació s'eduqui per a una austeritat responsable, per a la contemplació agraïda del món i per a la cura de la fragilitat dels pobres i de l'ambient*" (§ 214).

Escau acabar -com ho fa l'Encíclica- recordant que una relació virtuosa amb la creació demana recuperar la pregària amb la natura i per la natura. En particular, la Diada de Pregària per la Creació, establerta el dia ú de setembre pel Papa Francesc -seguint l'exemple del Patriarca de Constantinoble- és una oportunitat per fer l'examen anual de consciència i els bons propòsits en al nostra conversió ecològica per a l'any vinent, que ens permetrà viure amb més salut, joia i harmonia, donant un testimoni de coherència, que és allò que, en darrera instància, farà creïble aquest missatge a la nostra societat.

¹⁹ Prefaci de l'obra col·lectiva coordinada per A. Posey, D.A. 1999) *Cultural and Spiritual Values of Biodiversity. A Complementary Contribution to the Global Biodiversity Assessment*. UNEP. Global Environmental Facility. Nairobi. Kenya. 731 p.